

Til Ejderen - eller Elben?

Var Helstaten alligevel en mulighed?

Jørgen Riis Johansen
februar 2026

Indholdsfortegnelse

Ejderen – Danmarks gamle grænse.	3
Forord	3
Orla Lehmann – hvilken grænse?	3
Ejdergrænsen i den danske helstat fra 1460 til 1800.	6
Terminus imperii Romani.	7
De nationalliberale og Ejdergrænsen.	8
Ejderen som grænse mellem erindring og glemsel - Slesvig og Holsten i danmarkshistorien... 8	
Forord.	8
Indledning.	8
»Danmark til Eideren«.....	9
Holsten som grænseland.....	18
Holstens udsondring.....	20
Ejderstenen	25
Kunne Holsten være blevet dansk? En kritisk analyse af Steen Bo Frandsens komparative argument	26
Forord	26
Indledning	26
Frandsens grundargument.....	26
De tre komparative cases	26
Frandsens fem argumenter for Holstens integrationspotentiale.....	27
Sammenligningen med Frankrig og Elsass	28
Kritik af Frandsens argument	29
Frandsens dybere pointe: Den forpassede mulighed.....	31
Det cirkulære dilemma	32
Det historiografiske projekt	32
Konklusion: Et fascinerende, men problematisk argument	33
Efterord	33

Ejderen – Danmarks gamle grænse.

Forord

Her følger nu først en, forekommer det mig, særdeles afbalanceret artikel om Ejdergrænsen, faktisk lidt mindre "nationalistisk" end resterne af min erindrede skolelærdom. Dens implicitte holdning er, at der nok ikke var andre muligheder end en national grænsedragning mellem dansk og tysk, sådan som det jo også endte efter tabet af hele Sønderjylland i 1864 og genforeningen i 1920. Her er der ingen tro på, eller argumentation for, en multikulturel helstat med et kæmpestort tysktalende mindretal i Slesvig-Holsten.

Derpå følger en kontroversiel (og kontrafaktisk) artikel af Steen Bo Frandsen, der netop argumenterer for, at Helstatens beståen slet ikke var en utænkelig mulighed.

Og hvem har så mest ret?

Min tanke/idé var at lave en sammenlignede og kritisk analyse af de to artikler, sætte dobbeltstreg under og udråbe en (klar) vinder. Efter en realistisk vurdering af egne evner kombineret med en vis magelighed slog det mig, at lige netop her måtte svaret være AI: Jeg kunne "fodre" min nu gode AI-ven, Claude, med artiklerne, kigge på svaret, finde de oplagte fejl, som Claude roste mig meget for og straks (dvs. med det wuns) korrigerede svaret. Dette gentog sig nogle gange, indtil Claude og jeg var helt enige om, at nu var resultatet på førstedels universitetsniveau – mindst!

Da jeg jo som parthaver unægtelig her er inhabil, må det være op til læserne selv at dømme om resultatet af analysen.

Første artikel:

Orla Lehmann – hvilken grænse?

Nu til dags er der ingen tvivl om, hvor Danmarks sydgrænse går, nemlig der hvor den blev fastlagt ved genforeningen i 1920. Men før de to slesvigske krige, altså i helstatens tid, var det slet ikke så ligetil. Den nationalliberale politiker, Orla Lehmann, illustrerede det i en tale i 1842, hvor han pegede på følgende fem alternativer:

- til Kongeåen, for der begynder hertugdømmet Slesvig
- til Flensborg fjord, for så langt hersker det danske sprog
- til Slien, for det er det ældgamle grænseskel mellem skandinavisk og germansk nationalitet
- til Ejderen, der fra Karl den Stores tid og til 1842 har været "*terminus imperii Romani*"

- til Elben, helstatens grænse.

Der var dengang tale om en sammensat statsdannelse, der bestod af flere dele med hver sin statsretlige stilling: Derfor var der på hver sin måde statsretlige grænser ved Kongeåen, Ejderen og Elben. Til disse statsretlige og helt officielle grænser føjede Lehmann yderligere to: Sproggrænsen og Nationalitetsgrænsen, der i modsætning til de tre andre dels ikke var faste linjer og dels ikke på den tid grænser, der ret ofte blev omtalt.

Alle fem er interessante, men dette afsnit skal altså alene handle om Ejdergrænsen. En grænse, der i nogen grad var og er en myte. Ejdergrænsen i middelalderen. Indtil efter krigen i 1864 var Ejderen grænsen mellem hertugdømmerne Slesvig og Holsten, og det er den for så vidt stadig, men i dag har den (vistnok) mistet enhver praktisk betydning – udover den historiske: Slesvig-Holsten er én tysk delstat. Og allerede efter Preussens annektering endte hertugdømmerne som en provins i Preussen.

Men indtil da var den også nordgrænsen for Det tyske Forbund, der nemlig også omfattede Holsten. En grænse, der var kendt mere end tusind år tilbage i tiden, idet det vides, at i år 811 mødtes tolv frankiske og tolv danske stormænd ved Ejderen for at slutte fred. Dette må betyde en anerkendelse af Ejderen som grænsen mellem den danske og frankernes konge. Det er også kendt, at danerne forinden havde ladet opføre en vold ”på Ejderens nordlige bred”, nemlig Dannevirke, der af strategiske årsager ligger ca. 30 nord for Ejderen.

Dette forhold er vigtigt, idet Ejderen snarere markerede et grænseområde end en grænse. Både frankerne og de senere holstenere etablerede sig tidligt i området mellem Ejderen og Slesvig-Dannevirke, der allerede tidligt tog sproglig farve heraf. Området var omstridt, men o. 1024 afstod den tyske kejser officielt Slesvig ”og den mark, der ligger hinsides Ejderen” til den danske konge. Dermed anerkendt den tyske kejser i princippet Ejderen som Danmarks sydgrænse.

Kong Valdemars (Sejr) jordebog fra 1231 viser, at kongen havde godser helt ned til Ejderen, men viser også væsentlige forskelle mellem området mellem Ejderen og Dannevirke på den ene side og Jylland på den anden.

Hele Jylland ned til Dannevirke var inddelt i herreder, syd herfor ligger fire områder uden herredsbetegnelser:

- Svansø (området Svans mellem Egernførde og Slien),
- Kamp (område syd for Dannevirke/Slesvig og ned til Fredslet),
- Fredslet (område mellem Kamp og Rendsborg/Ejderen) og
- Jernved (området mellem Egernførde og Kielerfjorden).

Værdisættelsen af ejendommene på de to sider af områderne var forskellige som også stednavnenes oprindelse. Omkring år 1200 herskede den danske konge måske nok til Ejderen,

men den sydligste del af Sønderjylland var allerede da befolket af (plat-) tysktalende mennesker, der på mange måder levede efter normer, der gjaldt i Holsten og meget af Nordtyskland.

Ved middelalderens slutning adskilte de to områder sig også ved, at der syd for Dannevirke stort kun var fæstebønder – ikke selvejere, og næsten alle landsbyer hørte under én godsejer. Ejdergrænsen og hertugdømmet Slesvig.

Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland blev udskilt fra kongeriget i 1232 ved hertug Abels tiltrædelse som hertug og lensmand, idet han som beskrevet ikke lod sig nøje med den ellers tilsigtede ”arbejdsdeling” mellem konge og hertug. Abel satte alt ind på at selvstændiggøre Sønderjylland, og ”alt” var foruden egen formåen i høj grad var indgåelse af alliancer med holstenske grever, hanseatiske byer og egne brødre med tilsvarende interesser, og det viste sig, at han var den dygtigste og stærkeste.

Herefter blev Ejderen i praksis ikke Danmarks, men hertugdømmets sydgrænse, og kampen for at udbygge hertugdømmets selvstændighed i forhold til kongeriget indebar stadig mere sydfra kommende indflydelse i området mellem Ejderen og Dannevirke. I 1260 pantsatte Abels enke, Mechtilde således området til holstenske grever (hendes nærmeste slægtninge), og denne udvikling fortsatte uden afbrydelse i de kommende århundreder – også nord herfor. Det adelsdominerede Østholsten bredte sig således langsomt, men sikkert nordpå, således at det allerede i 1300-tallet voksede til hele Slesvig.

Da det abelske hertughus uddøde i 1375 blev hertugstolen simpelt hen overtaget af de holstenske grever, schauenburgerne, et skifte, der i høj grad og til deres store held lettedes af, at Valdemar Atterdag også døde i 1375. Hans datter, Margrethe 1 havde i årene efter faderens død mere end nok at gøre i andre dele af riget (Kalmar Unionen f.eks.) og netop som hun havde alt dette under kontrol og var klar til at genetablere Sønderjyllands status som en helt normal region i kongeriget, døde hun også.

I 1404 spillede tilfældet hende ellers en gylden mulighed i hænde, idet schauenburgeren, Gerhard 6 af Holsten, hertug af Slesvig som Gerhard 2, faldt i et krigstogt mod ditmarskerne, og hans enke, Elisabeth, så sig nødsaget til at satse på Margrethe som værge for sine to umyndige drenge. Margrethe gik vanen tro forsigtigt til værks, dvs. mindst mulig åben krig og i stedet langsom men sikker erhvervelse af panter og godser, således at holstenerne til sidst kun sad på Slesvig og Gottorp med tilhørende jord. Enkehertuginde havde da for længst indset dette og genetablerede alliancen med holstenerne, og så svingede pendulet igen. Helt ubegribeligt eftersom magtforholdet fortsat burde være i kongerigets favør, men holstenerne etablerede meget slagkraftige alliancer med Danmarks øvrige naturlige fjender (hansestæderne og nordtyske fyrster) og var selv fremragende feltherrer.

Margrethes efterfølger, Erik af Pommern, kæmpede de næste 25 år på to meget forskellige slagmarker: den juridiske, hvor han atter og atter vandt, og den militære, hvor han både vandt og tabte - men mest og afgørende - det sidste. Fra 1232 blev den holstenske forbindelse til det sønderjyske hertughus i stigende grad afgørende for magtforholdet.

Holstenernes overtagelse af det sønderjyske hertugsæde i 1375 gjorde selvsagt kun problemet større og sideløbende hermed overtog holstenske adelsslægter flere og flere godser i Sønderjylland – og udviskede hermed langsomt men sikkert Ejderens betydning som grænse.

Ejdergrænsen i den danske helstat fra 1460 til 1800.

Men også den succesrige schauenburgske slægt uddøde. Det skete i 1459 med hertug Adolf 8, hvis magt og indflydelse voksede, så han endog blev tilbudt den danske trone – hvilket han afslog og i stedet pegede på en søstersøn, grev Christian af Oldenburg, den senere kong **Christian 1** af det oldenborgske hus. Med Adolfs død var Sønderjylland/Slesvig hjemfaldet som len til den danske krone, men også her blev kongeriget udmanøvreret, idet de sønderjyske og holstenske stænder valgte Christian 1 til hertug af Slesvig og greve af Holsten.

Herved blev statsdannelsen mellem kongeriget og hertugdømmerne meget lige forholdet mellem Danmark, Norge og Sverige, bestående af et kongefællesskab og et forsvarsforbund med hver sin lovgivning, hver sin suverænitet og hver sine organer til at hævde denne suverænitet og styre landet sammen med kongen.

Christian 1 gav nu adelen i Slesvig og Holsten tilsvarende løfter. Men: Han gav dem ikke til stormændene fra Slesvig og Holsten hver for sig, men samlet. Herefter var der ikke tale om en slesvigsk og en holstensk adel, men en slesvig-holstensk adel. Så efter 1460 var de fleste overordnede spørgsmål fælles Slesvig og Holsten, såsom skatte og militærvæsen og kongens politiske mod- og medparter.

Godt nok var der for de to hertugdømmer stadig separate lejlighedsvis landdage, der fungerede som domstole, godkendelse af nye skatter og hyldning af nye fyrster, men reelt udgjorde Slesvig og Holsten en realunion, der var i personalunion med kongeriget Danmark som Norge og (af og til) Sverige. Det ser jo dermed forholdsvis enkelt og overskueligt ud. Men ved reformationen trådte Sverige ud og Norge blev underlagt det danske rigsråds styre, hvorved Norge og Danmark blev en realunion, der var i personalunion og forsvarsforbund med en tilsvarende realunion mellem Slesvig og Holsten.

I praksis var Danmark og Norge nu knyttet tættere sammen og Slesvig og Holsten knyttet tættere sammen, end Danmark var til Slesvig. Dette billede blev kompliceret af gentagne delinger, som imidlertid også gik på tværs af Ejderen, og de deraf følgende gnidninger var hovedsageligt mellem de kongelige og gottorpske dele - samt en følge af gottorpernes stigende selvstændighed på det udenrigspolitiske område.

I perioden 1658 – 1720 var den gottorpske hertug reelt suveræn i Slesvig, men underlagt den tysk-romerske kejser for Holstens vedkommende. Efter 1720 havde kongen magten i hele Slesvig, men måtte dele den med kejseren i Holsten, dvs. Ejderen udgjorde igen en statsretlig grænse.

Men hvorfor løstes ikke her det efterhånden ældgamle gottorpske problem, så Slesvig blev en dansk landsdel ligesom Fyn eller Nordjylland? Problematikken optog selvsagt også datidens statsretlige eksperter og beslutningstagere, men overvejelserne mandede ud i, at man gennemførte den såkaldte inkorporation af Slesvig i Danmark i 1721, således at hertugdømmet blev inkorporeret i det statsretlige begreb ”den danske krone” på samme måde som Norge var det.

Efter kongens og hans regerings opfattelse gjaldt derved Kongelovens arveret også for Slesvig – men det skulle senere blive bestridt af augustenborgerne og slesvig-holstenerne. Inkorporationen var imidlertid stort set begrænset til det statsretlige niveau – alt andet var uændret mht. lovgivning og uændret opdeling af centraladministrationen i København i hhv. danske og tyske kancelli.

Kongeåen var fremdeles en vigtig statsgrænse, og grænsen ved Elben var ligeledes fortsat vigtigere end grænsen ved Ejderen, der måske mindede lidt om grænsen mellem to tyske delstater i vore dage.

Terminus imperii Romani.

Ejdergrænsen havde indtil 1806 én særlig betydning: Helt fra 800-tallet var nordgrænsen for det tysk-romerske rige. Dette blev bl.a. markeret med Ejderstenen, der sad i en af portene til Rendsborg-fæstningen med indskriften ”Eidora. Romani Terminus Imperi”: Ejderen. Grænsen for det romerske rige. Selv om der fra 1200-tallet var tale om en ret løs ramme, var Holsten dog på forskellig vis alligevel integreret i et system med lidt forsvar, lidt skatter og rigsdomstole. Den danske konge var som greve, senere hertug af Holsten, således også tysk rigsfyrste. (Christian 4 udnyttede dette til at gå ind i 30-årskrigen i denne egenskab, der var uden for det danske rigsråds indflydelse).

Napoleon satte punktum herfor efter i 1806 at have slået Preussen afgørende ved Jena-Auerstädt. Kort tid herefter og efter kroningen af Napoleon som kejser opløstes Det Hellige Romerske Rige af Tysk Nation.

Få år senere, i 1815, opstod til gengæld **Det tyske Forbund** – med et mere folkeligt tilsnit og lidt demokrati. Sidstnævnte var ikke velset under enevælden i København, da det blev opfattet som indblanding i helstatens indre anliggender. Det blev desuden arnested for de kommende nationalistiske bevægelser og tanker om tysk samling.

De nationalliberale og Ejdergrænsen.

Orla Lehmans 1842-tale fik vidtrækkende betydning, der stadig mærkes, idet kendte politikere og andre faktisk stadig til stor furore kan finde på at udtale ”Danmark til Ejderen”. Det er især bemærkelsesværdigt, eftersom det allerede i 1842 var urealistisk og slap kræfter løs, der var årsag til Nordslesvigs mange år under preussisk herredømme.

Logikken var for så vidt enkel nok: Den nationale opvågning efter Napoleonskrigene og 1830-revolutionen i Frankrig og Frederik 6 helt afvisende holdning til begyndende medindflydelse til stænder og nationale mindretal gav den holstenske tysknationale bevægelse vind i sejlene. Orla Lehmann vurderede allerede da, at Holsten var tabt, og at det gjaldt om at vriste Slesvig fri fra dem - og flytte grænsen fra hhv. Kongeåen og Elben til Ejderen. Kort sagt Holsten til Tyskland, Slesvig til Danmark.

Simpelt og rent. Det var det alligevel ikke, idet Slesvig fra Ejderen til Dannevirke stort set var lige så tysk som Holsten og området mellem Dannevirke og den nuværende grænse en blanding med overvejende tysk flertal. Hertil kom, at ”eliten” i de større byer – også i Nordslesvig – efter 800 års udvikling overvejende var tysk orienteret.

Alt dette var de tysksindede slesvig-holstenere naturligvis også vidende om, og de var oven i købet ikke uvillige til at lave en national opdeling og udskillelse, der nogenlunde passede med den nuværende grænse. Politisk uenighed herom kostede to krige og tabet af hele landsdelen. Ejdergrænsen kom efter Genforeningen til at spille en reel rolle, nemlig som afgrænsning for dansk støtte til institutioner i Sydslesvig.

Kilde: Er baseret på kapitlet ”Ejderen – Danmarks grænse i middelalderen?” af Carsten Porskrog Rasmussen i antologien ”19 myter i Sønderjyllands historie”. Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland Nr. 88, Aabenraa 2002. Afsnittet Ejdergrænsen og det danske mindretal” indgår ikke i gengivelsen ovenfor.

Ejderen som grænse mellem erindring og glemsel - Slesvig og Holsten i danmarkshistorien.

Forord.

Og her følger nu den kontroversielle/kontrafaktiske artikel, der præsenteres os for en helstatlig løsning: Danmark til Elben. Et multikulturelt Danmark med et stort tysktalende mindretal. Det fungerer jo f.eks. udmærket for Schweiz og (delvist) for Belgien.

Indledning.

Steen Bo Frandsen, Jysk Selskab for Historie. 2009, nr. 2, 24-48.

I dette notat: s. 3 – 20. Kilden gengives, bortset fra illustrationer og noter, 1-1 i det følgende.

Den nationalliberale forestilling om et Danmark til Ejderen var både urealistisk og umulig at realisere i virkeligheden. I historieskrivningen satte den sig imidlertid igennem, og der blev med flid arbejdet på at udelukke landskaberne syd for grænsefloden fra dansk historie og overlade dem til glemslen. Det lykkedes at gøre den lange statsforbindelse med Holsten uforståelig og skabe indtrykket af en urimelig, naturstridig kontakt. På samme tid blev Slesvig og dets historie gjort til en essentiel del af dansk tradition, og det kom til at tage sig ud, som om næsten alle danmarkshistoriens vigtigste begivenheder havde udspundet sig i Slesvig. Det nordlige hertugdømme blev det eneste grænseland, og Ejderen blev en grænse mellem erindring og glemsel.

Der bemærkes i de senere år en større forståelse for, at den danske historie ikke lader sig rumme geografisk og mentalt inden for de grænser, der gjaldt efter krigen i 1864 og folkeafstemningen i 1920. Det videre blik har sat sig spor i den dansk-norske historie, og den faste Øresundsforbindelse har givet nye impulser i omgangen med Skånelandene og grænsen til Sverige. Derimod falder det stadig langt vanskeligere at indlade sig på en revision af historiebilledet af egnene syd for den dansk-tyske grænse.

Vover man sig ud over grænsepælene fra 1920, ender horisonten senest ved Ejderen, der er blevet en grænse mellem erindring og glemsel i danmarkshistorien. Nord for den ligger Slesvig med danmarkshistoriens mest koncentrerede samling af erindringssteder, *Lieux-de-Mémoire*. Syd for ligger Holsten, der er underlagt 1800-tallets nationalhistoriske definitioner: det tyske Holsten, et fremmedlegeme, der hverken sprogligt eller kulturelt »hørte til« i monarkiet, og derfor blev udelukket fra den nationale erindring. Nationalstatens »lilledanske« historiesyn fremmede den uhistoriske forestilling, at Danmark altid har været Danmark, og Holstens udskillelse gjorde det lettere at ignorere, at riget i århundreder var en konglomeratstat, hvor kongeriget nok spillede en hovedrolle, men hvor dynastiet ikke kun herskede over danskerne.

»Danmark til Ejderen«

Siden de ældste tider gjaldt Ejderen som det danske riges sydgrænse. Den blev i 1800-tallet et af de stærkeste nationale symboler og genstand for en bred opbakning og omfattende argumentation, der satte sig dybe spor. Kravet »Danmark til Ejderen« er et af de få politiske slagord, der huskes efter mere end halvandet århundrede. Danske nationalister førte to krige for at opnå dette mål og kunne stadig efter Anden Verdenskrig mobilisere en stor del af befolkningen for denne historiske grænse. Ejdergrænsen adskiller sig dermed markant fra de emotionsløse linjer på kortet over Slesvig, der blev trukket efter politiske eller sproglige kriterier. De rummede intet mytologisk potentiale og kunne kun fremkalde forargelse som udtryk for afståelse af »retmæssigt« land, som Dannevirkefolkene eller deres modstandere på tysk side hævdede. Til Ejderen knyttede der sig en udtryksfuld sagnhistorie som Uffes kamp mod sachserprinsen og hans fælle, og her endte den tyske kejsers magt, som det længe stod at læse over porten i Rendsborg, hvor de sydfra kommende blev mødt af den prangende

indskrift: »Eidora. Romani Terminus Imperii«. **Skønt kronprins Frederik i 1806 udså sig Elben til endegyldigt at overtage Ejderens rolle og befalede, at stenen blev taget ned, vandt floden få årtier senere en ny og skæbnesvanger betydning, da Orla Lehmann proklamerede »Danmark til Eideren«.**

Da Frederik 6 i 1814 måtte trække indlemmelsen af Holsten tilbage, fik Ejderen en indre grænsefunktion tilbage i en stat, der fortsat forenede landet nord og syd for floden. Selv om Holsten blev optaget i det nye tyske forbund, var det fortsat kongemagtens mål at fastholde og udvikle helstaten. Den havde sænket ambitionsniveauet efter indlemmelsespolitikens sammenbrud og opgivet de store planer om en egentlig fordanskning af Holsten, men den holdt fast i overbevisningen om, at danskere, slesvigere og holstenere kunne leve sammen i en fælles stat. **Regeringen hverken kunne eller ville indrømme nationaliteten en afgørende rolle i grænsedragning eller statsbygning.**

Kongemagtens helstatspolitiske ambitioner vakte ikke begejstring hos den del af undersåtterne, der følte sig tiltrukket af nationale ideer, og frygten for, at regeringen skulle have held med sin politik, lå fra sidst i 1830'erne altid i baggrunden for oppositionens politiske handlen. Her kom Ejderen ind i billedet, fordi den som skel mellem den danske konges rige og Det Tyske Forbund var et indlysende bud på en fremtidig grænse mellem en dansk og en tysk nationalstat. Helstatens liberale presse udviklede i løbet af trediverne betydelige evner til at manipulere den offentlige debat, og de første vigtige skridt på vejen mod det senere formulerede Ejderprogram blev taget med behandlingen af udenrigspolitiske og især forsvarspolitiske spørgsmål, der problematiserede helstatens forbindelse med Tyskland gennem Holsten. De tysk-franske spændinger i 1840, den tyske debat om en toldunion og især dramatiseringen af de tyske admiralstatsideer viste, hvordan brugbare emner blev instrumentaliseret under de nationalliberales målrettede kampagne for at diffamere regeringen og dens helstatspolitik.

Helstatspolitikken gjorde hærenheden med Holsten uomgængelig, men regeringen stod fast på, at danske og tyske interesser kunne holdes ude fra hinanden. Her satte oppositionen ind og påpegede de mange problemer, der var forbundet med denne politik. Et af dem var, at de fleste officerer for de hærafdelinger, som Holsten skulle stille til forbundshæren, var danskere; et andet var tendensen til voksende integration og harmonisering i hærorganisation og våbentyper. I forgrunden stillede den nationalliberale opposition dog risikoen for, at Danmark skulle blive inddraget i en europæisk storkrig gennem de forpligtelser, der fulgte kongens besiddelse af Holsten og medlemskabet af Det Tyske Forbund.

Denne risiko lader sig ikke beregne, men oppositionen gjorde, hvad den kunne, for at skabe indtrykket af en overhængende fare i offentligheden: En fortsat tysk udvikling mod statslig enhed ville have knyttet helstaten stærkere til den tyske udvikling, end det siden skete med nationalstaten, men det er ikke rimeligt at antage, at oppositionen uden videre havde ret i

dens fremstilling af udviklingen, eller at enevældens folk skulle have været så naive i omgangen med disse spørgsmål, som de nationalliberale yndede at fremstille det. Ingen kunne forudse den tyske udvikling, og en stærk tysk enhedsstat forekom endnu i 1840'erne at være et meget tvivlsomt udfald. Debatten handlede om noget andet. Den var først og sidst et middel til at problematisere Holstens tilknytning til riget, hvorfor Ejderpolitikken allerede lurede i formuleringerne. A.E Tscherning beklagede i en kommentar i Fædrelandet i juni 1842, at »vor Regering ikke kan bekvemme sig til fuldstændig at vedgaae, at Holsten er tydsk, for at Danmark saaledes fuldstændig kan blive emanciperet og blive dansk«

Den nationalliberale oppositions bestræbelser på at trække tæppet væk under helstatspolitikken og den statslige forbindelse med Holsten var ikke mindre udtalte i spørgsmålet om den såkaldte admiralstat, der udsprang af tyske skribenters fantasier om Danmark i rollen som Det Tyske Riges flådemagt (og kongen som dens admiral). Ideerne var vand på de nationalliberales mølle. De iscenesatte med deres sans for dramatik spekulationerne i pressen. Skribenterne var ikke ansvarlige politikere, men liberale debattører og polemikere, der i mere end en forstand var deres danske kollegers ligesindede. Den skingre tone, de patetiske formuleringer, overspændte trusler og skræmmevisioner, der i det følgende århundrede blev uundværlige ingredienser i de europæiske nationalstaters politiske diskurs, findes i rigt mål i Plougs Fædrelandet eller i Lehmanns taler. Skribenter uden reel politisk magt jonglerede med grænser, fjendskaber, alliancer og fremtidsvisioner i presseartikler og pamfletter. Admiralstaten stod aldrig på den diplomatiske dagsorden og var som de nationalliberales forsøg på at vække angst for en dansk krigsdeltagelse i en international storkrig gennem kongens forbindelse til Holsten hypotetisk og et eksempel på de liberales dygtige politiske iscenesættelser, som de, der delte regeringens opfattelse, hverken i samtiden og slet ikke efter de liberales sejr besad noget modtræk imod.

De risici, der udgik fra Holstens plads i Det Tyske Forbund og den nærhed til tysk politik, der overhovedet muliggjorde admiralstatsideerne, fjernedes efter nationalliberal opfattelse bedst ved at trække en klar grænse og udelukke det tyske Holsten fra statsfællesskabet. En nationalstat var målet, og Ejderen var denne stats naturlige og historiske grænse. Den forestilling havde allerede vundet udbredelse i den nationalliberale bevægelse, inden den fik en programmatisk karakter. Det skete ved 28. majfesten 1842 på Skydebanen i København, hvor en Orla Lehmann i retorisk topform i sin skåltale **For Danmark** proklamerede »Danmark til Eideren«. Han parafraserede Ernst Moritz Arndts berømte digt »Des Deutschen Vaterland«, hvori Arndt stillede en række spørgsmål med henblik på at afgrænse og definere det tyske fædreland, hvis dynastiske, politiske og kulturelle grænser udgjorde et alvorligt problem for alle, der ønskede at fastlægge en tysk nation. Mens Arndt strakte det tyske stadig videre for til sidst at trække nationens grænser efter den tyske kulturs udbredelse, var Lehmanns ærinde mere beskedent. Han benyttede imidlertid denne spørgen efter rigets grænser til at latterliggøre den bestående statsforms mangel på entydige grænser og definitioner:

(...) »men hvad jeg ikke veed, og hvad jeg derfor gjerne vilde have at vide, er: hvad der da egentlig menes med dette Danmark, hvad dette Ord skal betyde og betegne. Ja, De le ad min Uvidenhed; men prøv kun paa det, mine Herrer, prøv at besvare mit Spørgsmaal, og De ville ikke finde det saa urimeligt, at jeg ikke veed, hvor langt Danmark gaar.« »Naturligvis til Kongeaaen; thi der begynder Hertugdømmet Slesvig.« — »Nej, til Flensborg Fjord; thi saa langt hersker det danske Sprog.« — »Nej, til Slien, det ældgamle Grændseskjel mellem skandinavisk og germanisk Nationalitet.« — »Nej, til Ejderen, der fra Carl den Stores Tider og til den Dag idag har været »terminus imperii Romani«. — »Nej, saa langt som de danske Kongers Scepter naa'r, til Elbens Bredder.« — Der ser De, mine Herrer, saaledes staar det til med os, at man i Danmark ikke veed, hvad Danmark er; ; der ser De Grunden, hvorfor vi maa hutle os igennem med saadanne tvetydige Omskrivninger som: »de danske Kongers Riger og Lande«, »det danske Monarki«, »det egentlige Kongerige Danmark«. — Det egentlige Kongerige Danmark! Ak, mine Herrer, hvad andet Vidnesbyrd have vi Behov her, hvor uegentligt det er fat med Danmark, hvor højliggen det trænger til det, som maaske intet andet Land i Verden savner — en Definition paa sig selv.«

Med henvisning til F.C. Sibberns erkendelse, at »det er i sin Begrænsning enhver Ting maa søge sin Styrke«, slog Lehmann fast, at Danmarks ulykke bestod i, at det havde overskredet sine grænser og søgt at inddrage Holsten, der »stedse har været og evig vil blive rent tysk«. Den logiske følgeslutning var, at hertugdømmet måtte opgives, for »kun naar vi selv respektere den Grændse, som Naturen, Historien og Retten have anvist os, kun da kunne vi vente at respekteres i vor Berettigelse indenfor denne Grændse. Denne Grændse, mine Herrer, er Eideren.«

I talens resterende del slog Lehmann på den gamle stereotyp om Holstens »aristokratiske Væsen«, der kun kunne virke frastødende på »det demokratiske Slesvig«, hvis sindelag og økonomiske interesser ifølge Lehmanns uvægerligt drog det mod nord. Han undlod heller ikke at bringe det apokalyptiske billede af Sønderjyllands forestående undergang i et Nordalbingien (”Nord for Elben” dvs. Holsten), inden han mod talens slutning formulerede den overspændte trussel:

»Derfor forstaa vi ved Danmark alt Land mellem Øresund og Ejderen og ere rede til at forsvare vort gamle Dannevirke baade mod Nordalbingiernes højforræderske Skraal og mod alle tyske Fuglefængeres søsyge Erobringslyst. Og skulde det gjøres fornødent, da ville vi med Sværdet skrive paa deres Ryg det blodige Bevis for den Sandhed: Danmark vil ikke.«

Det var et retorisk kneb, når Lehmann mente, at Danmark måske var det eneste land i verden, der savnede en definition på sig selv, for den diskussion havde været ført længe i Tyskland og andre europæiske lande. Argumentet rettede sig mod den eksisterende europæiske statsorden og specielt mod enevældens konglomeratsstat, der i den nationale oppositions øjne ikke var tidssvarende, fordi den rummede flere nationer og ikke var organiseret som en

nationalstat. Dens bud på en definition var en stat med Ejdergrænsen som definitivt slutstreg. Flere grunde talte for Ejderen som den danske nationalstats sydlige skel. Helt fundamentalt repræsenterede floden den populære forestilling om en »naturlig« grænse, som begejstrede 1800-tallets nationalister. De tog heller ikke i dette tilfælde til efterretning, at floder oftere forbinder mere end de adskiller, men de udnyttede, at myterne og den historiske erindring om den ældgamle grænse var af den slags, som enhver nationalbevægelse måtte ønske sig. Ejdergrænsen byggede desuden på et historisk-statsretsligt argument, der på samme tid var dens styrke og akilleshæl. Den havde i århundreder været det anerkendte skel mellem Slesvig og Holsten og dermed mellem den danske konges og den tyske kejsers riger. Den var altså ingen ny opfindelse, og selvom den ikke spillede nogen stor rolle i helstaten, anerkendte statsmagten dens eksistens. Forskellen mellem kongemagtens og oppositionens forestilling om et skel ved Ejderen var imidlertid, at regeringen arbejdede på at overvinde det og fortsætte den politik, der knyttede Holsten stedse tættere til resten af monarkiet, mens oppositionen ville gøre skellet endnu dybere. Ejdergrænsen egnede sig i den nationale oppositions opgør med enevælden, fordi dens afstandtagen fra store dele af kongemagtens politik kulminerede i fordømmelsen af det holstenske engagement.

Statsopfattelsen bag Orla Lehmanns Ejdergrænse adskilte sig fuldkommen fra den fremherskende overbevisning i inderkredsen omkring kongen og markerede det paradigmeskifte, som den nationale ideologi stod for. Kravet satte for første gang navn på et Danmark, der naturligvis eksisterede, men endnu ikke var blevet sig en nationalstatslig identitet bevidst. Ejderdanmark indebar en lineær afgrænsning af staten, som enevælden havde søgt at undgå, fordi dens statsprojekt stadig var et work in progress, der foregik i et større rum og netop opererede med en vis uentydighed i bestræbelsen på at holde Holsten ved riget. Enevælden bestred ikke Ejderen som grænse mellem Slesvig og Holsten, og Frederik 6. havde efter det korte intermezzo med Holstens indlemmelse atter måttet acceptere den og indrette sin nyformede helstat på den betingelse, at Holsten og Lauenborg blev medlemmer af Det Tyske Forbund. Programmet om Danmarks nationale Ejdergrænse havde altså en kerne, som en konstruktion kunne tage udgangspunkt i, og det truede ikke dens succes, at hverken Ejdergrænsen eller nationalstaten nogensinde havde eksisteret i den moderne betydning.

Det lattede de nationalliberales afvisning af helstaten, at Ejderen var et anerkendt skel mellem det danske og det tyske rige. Mere problematisk var påstanden om, at denne grænse altid havde eksisteret, for den havde aldrig haft en moderne nationalstat grænses karakter.

Ved at henvise til den historiske ret førte Orla Lehmann de danske nationalister ud på det samme vildspor, som de med rette angreb deres slesvig-holstenske modstandere for at følge. Historisk ret stemte ikke altid overens med aktuelle kendsgerninger, og Ejdergrænsen svarede lige så lidt til virkeligheden som slesvig-holstenernes krav om hertugdømmernes udelelighed. Slesvig-holstenerne henviste til det propagandistisk set geniale, men historisk og statsretsligt set ubrugelige Ribebrev fra 1460, hvor Christian 1 angiveligt havde lovet Slesvig og

Holsten, »dat se bliven ewich tosamende ungedeeelt«, idet denne evige forbindelse for det første næppe refererede til de to landskaber og for det andet ikke kunne tilkomme nogen gyldighed ud over kongens egen regeringstid. De benyttede også Ernst Moritz Arndt, når de med klar adresse til Lehmanns »Danmark til Eideren« gav Kongeåen som svar på spørgsmålet »Wat is den Dän sin Vadderland?«:

*Dat is den Dän sin Vadderland.
Von Skagen bet an'n Kongsaustrand.
wo man de sorte Potte brennt.
wo man den Herrscher König nennt,
dat sall dat sin, dat sall dat sin.
Dat is den Dän sin Vadderland.*

Den historisk-statsretslige argumentation fulgte på begge sider det bestående statssystems tradition, som både danske og tyske nationalister ville bryde med. **Det var derfor et problem, at hverken de nationalliberales Ejdergrænse eller slesvig-holstenernes Kongeå var forenelig med de nationale principper, som de egentlig ville sætte igennem.** Der herskede ingen tvivl om det tyske sprogs klare overvægt i egnene op til Slien og Dannevirke. Ejdergrænsen bar derfor ved sin proklamation kimen til et nederlag, for selv hvis det vitterlig skulle være lykkedes at sprænge den slesvig-holstenske forbindelse og indlemme Slesvig i kongeriget, havde man stået tilbage med et stort mindretalsproblem, der var uforeneligt med nationale principper. En Ejderstat var kun mulig, hvis man var parat til at tvangsindlemme en betydelig tysksindet slesvigsk befolkning.

Orla Lehmanns proklamation af ”Danmark til Eideren” fik ironisk nok næsten omgående katastrofale følger for muligheden for at vinde Slesvig gennem en integrativ politik. Et var, at slesvig-holstenerne med overlæg fortolkede ordene efter deres politiske forestillinger, men det dansknationale program for hertugdømmerne forstærkede den allerede forhåndenværende tendens til, at de slesvig-holstenske aktivister bevægede sig bort fra en regionalisme med krav om større selvstyre for hertugdømmerne og i stedet samlede sig bag separatistiske paroler. Samtidig forargedes liberale, tyskorienterede holstenere, som hidtil havde været åbne for Slesvigs deling over en dansk politik, der med statsretslige argumenter ville gennemtvinge en indlemmelse og en fordanskning af tysktalende egne uden respekt for indbyggernes overbevisning. Det synspunkt fandt også forståelse blandt danske liberale kritikere, der spurgte, hvordan og med hvilken ret Lehmann ville gennemtvinge danskheden i de tyske dele af Slesvig. Københavnsposten så de nationalliberale som »absolutister« i det slesvigske spørgsmål.

»Danmark til Eideren« blev som mobiliserende slagord det bedste modstykke til slesvig-holstenernes »Up-ewig-ungedeelt«, men begge parolers baggrund i forestillinger om historisk ret og ældgamle privilegier gjorde dem til dogmatiske, usmidige alt-eller-intet-ideologier. Selv

om kravet om respekt for nationale rettigheder og ejendommeligheder vandt indpas i begge lejre, var kun ubetydelige mindretal indstillet på at drage konsekvenser i retning af en deling af det omstridte land. I kongeriget blokerede det populære slagord »Danmark til Eideren« længe for en løsning på den nationale konflikt, selv om floden trods sine kvaliteter som historisk og »naturlig« grænse gled noget i skyggen af Dannevirke under slutkampen om herredømmet over Slesvig. Billedet af volden, der ydede sikkerhed mod en truende strøm, egnede sig bedre som symbol på viljen til at forsvare sydgrænsen. Det Slesvig, som den nationale politik forlangte at få lagt udelt til kongeriget, endte dog ikke ved Dannevirke men ved Ejderen, og selv da den gamle grænseflod var kommet til at ligge langt inde i fjendeland, fortsatte den med at være et af den nationale histories mest uundværlige erindringssteder. Floden stod i den kollektive bevidsthed efter 1864 som et symbol på en historisk ret og et løfte om et større Danmark i fremtiden.

Delingen efter folkeafstemningen i 1920 gav grænsen et langt nordligere forløb, end nogen nationalliberal politiker havde drømt om i 1840'erne. Princippet om national selvbestemmelsesret fik Ejdergrænsen til at virke som en alt for langt fremskudt skillelinje. Det var blevet svært at forstå, at »Danmark til Eideren« snarere havde repræsenteret en defensiv udlægning af den danske stat, da dens fortalere var parate til uden videre at afstå nogle af rigets mest udviklede egne og opgive en ældgammel ekspansiv tradition for at opnå deres mål nationalstaten. I en vis forstand kan man argumentere for, at Ejderprogrammet anerkendte en berettiget tysk nationalfølelse - i det mindste hvis den nøjedes med at udfolde sig hinsides Ejderen.

Forestillingen om Ejdergrænsen fik konsekvenser for ideen om Danmark, for opfattelsen af enevælden og dens stat samt for vurderingen af hele rigets historie. Den tog et afgørende skridt bort fra en rumlig opfattelse af rigets grænse, der hidtil havde været fremherskende i den danske stats overgange og »grænseegne« af zoneagtig karakter. Sådan havde det i århundreder været i landskaberne mellem Danmark-Norge og Sverige, men også i hertugdømmernes komplekse herskabsstrukturer. Ejdergrænsens defensive logik vendte sig mod enevældens »imperiale« projekt og undsagde traditionen for ekspansion og integration i tilstødende landskaber. Den nye lineære grænseopfattelse og dens afstandtagen fra en stat bestående af flere nationaliteter koncentrerede hele nationen og dens erindringsværdige historie bag en bestemt grænse.

Med konsekvens afskrev den nationale ideologi det holstenske og rettede alle kræfter mod Slesvig. Genopdagelsen af Slesvig som et Sønderjylland fra 1830'ernes slutning understregede det defensive aspekt ved en grænse, der frivilligt betød et afkald på noget større, for den sønderjyske ideologi krævede ingen ekspansion og nyt land hinsides en rimelig grænse. Den forlangte en aktiv fordanskning af egne, der historisk og statsretsligt set allerede hørte til riget. Kampen stod dermed nord for Ejderen, og Slesvig/Sønderjylland blev den nationale ideologis »grænseland«.

Den nationale historietradition koncentrerede sig nu om at beskrive og begrunde Sønderjyllands danskhed. Den langtrukne konflikt mellem dansk og tysk med alt hvad dertil hørte af kulturel mobilisering på begge sider, historiske fremstillinger, diskussioner af sprog- og kulturgrænser samt tegninger af kort og grænselinjer i et landskab, der ingen grænse havde kendt, prægede omgangen med regionen. Historikerne spillede fortsat en central rolle i denne kamp om regionens identitet. De hentede deres argumenter i fortiden, men de skrev på samme tid deres egen tids konflikt tilbage i historien. Den tyske historiker Georg Waitz, der stammede fra Flensborg, begyndte sin slesvig-holstenske historie fra 1864 med sætningen: »Der Kampf zwischen Deutschen und Dänen ist hier fast so alt wie unsere Kenntnis der Geschichte«. Waitz' danske kolleger ville have været rørende enige med ham i denne påstand.

Set fra et dansk perspektiv besad forestillingen om en uophørlig kamp om det nordlige hertugdømme en retrospektiv logik. Sønderjylland behandledes som et gammelt stykke Danmark, der ved stupiditet eller kortsynethed var gledet ud af kongemagtens direkte kontrol og havde udviklet sig til et hertugdømme for sig. Den nationale kamp om Slesvig var fra 1840'erne uløseligt forbundet med afvisningen af en konglomeratstatslig tradition og opbygningen af et nationalstatsligt alternativ. Politikere og historikere, der var i færd med at formulere et nyt grundlag for en stat, der kun omfattede danskerne og afviste enevældens projekter om at integrere flere folk og territorier, fandt i konflikten med Tyskland og forsvarskampen for Slesvig centrale elementer til en ny selvforståelse. Den nye ideologi besad en indre logik og byggede på en konsistent argumentation, der gjorde det underordnet, at den som tilsvarende konstruktioner ikke kunne holde stand mod en kritisk analyse. Alene påstanden om et stadigt tysk pres på sydgrænsen forholdt sig nærmest diametralt modsat til de historiske kendsgerninger.

Forkærligheden for at hente de perioder og argumenter ud af historien, som på slående vis kan illustrere aktuelle sammenhænge, fører ofte til forvrængninger i behandlingen af bestemte fortider. 1800-tallets nationale bevægelser i Danmark, Tyskland og Italien hentede deres forbilleder i middelalderen. De fremhævede gerne denne epoke på de mellemliggende århundreders bekostning. Fraværet af nationale idealer og organisationsformer havde i de forudgående århundreder skabt dekadente statsformer — for tyske og italienske historikere karakteriseret ved de impotente småstater, for danskerne langt mere ved den konglomeratstatslige struktur og enevældens import af fremmede. I det danske tilfælde spillede forherligelsen af middelalderens magtfulde stat ingen central rolle, hvorimod perioden egnede sig til at underbygge argumentet om en evig konflikt med de tyske naboer. Det var nødvendigt at gribe tilbage til middelalderen, eftersom historien efter personalunionen med Slesvig og Holsten i 1460 næppe kendte krige, der blev udkæmpet mellem »dansk« og »tysk«. Derimod riget havde været involveret i århundreders bitter kamp med Sverige, som imidlertid var uforligelig med den nye skandinaviske forståelse og derfor en uønsket erindring.

I den moderne nationalstats tilblivelsesfase blev kampen mod det tyske i almindelighed og for at sikre Slesvig i særdeleshed sat i højsædet. Derfor blev opgøret om Slesvig målestokken for bedømmelsen af fortidens perioder og protagonister. Således vurderedes de oldenborgske konger hyppigt ud fra, om de havde styrket eller svækket det danske greb om Slesvig i deres regeringstid. Den slesvigske historie blev en grænselandshistorie, hvor århundreders forsømmelser først slog igennem i deres fulde konsekvens i 1800-tallet. Under den nationale kamp i midten af århundredet blev grunden lagt til en ny vægtning af emner og epoker efter en moderne nationalhistorisk facitliste. Parallelt med »borussificeringen« af den slesvig-holstenske historie efter 1864, da de gamle hertugdømmers historie blev underlagt en preussisk historiefortolkning uden hensyntagen til deres traditionelle »historiefællesskab« med Danmark, skete der fra dansk side en »nordificering« af Slesvig, der udelukkede den gamle regionale og med Holsten forbundne tradition.

Efter 1864 tog mange danskere afstand fra Ejderprogrammet og indså nødvendigheden af at etablere en mere konsekvent sammenhæng mellem nationale forestillinger og territoriale ambitioner. Historikeren AD. Jørgensen hørte til dem, der klart distancerede sig fra Ejderpolitikken, samtidig med at han spillede en hovedrolle, når det drejede sig om at formulere en national historie, der omfattede Sønderjylland. Med sine Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie hentede han Slesvig/Sønderjylland ind i en ren dansk-nordisk sammenhæng, der hverken levnedde plads til en regional slesvigsk identitet eller de traditionelle bånd med Holsten.

I Jørgensens umådeligt populære danmarkshistoriske udvalg lokaliseredes en række vigtige begivenheder til det slesvigske, hvor de næsten alle var forbundet med det store tema i årene efter 1864: Sydgrænsen. Historikeren fandt ingen anledning til at beskæftige sig med de mange kontakter på tværs af Ejderen eller med alt det, der længe gjorde Kongeåen til et vigtigere skel end den gamle grænseflod mellem Slesvig og Holsten. Dermed skabte han indtrykket af, at Slesvigs historie var en del af den danske, mens der tilsyneladende Slet ikke eksisterede et historisk fællesskab med landskaberne hinsides Ejderen.

Striden om hertugdømmerne tog sig snart ud som en kamp mellem »Danmark« og »Tyskland«. Dermed fjernedes opmærksomheden fra det fundamentale problem om forholdet mellem kongeriget og hertugdømmerne inden for en fælles stat, som slesvigerne og holstenerne først på et sent tidspunkt afviste at være med i. På begge sider barrikaderede historikerne sig bag deres nationale ideologier. De søgte grænser og brud. De ville som Waitz dokumentere en evig konflikt, men læste ikke de gamle forbindelser i landet mellem Kongeåen og Elben som udtryk for, at hertugdømmerne gennem historien ikke havde markeret et skel men en overgang mellem dansk og tysk. For nationale ideologiers sort-hvide tankegang var et dansk Slesvig og et tysk Holsten lettere at håndtere end de førnationalstatslige uklarheder og blandede identiteter.

Anskues grænselandet nord for Ejderen som del af en defensiv udlægning af en dansk stat, der nøjedes med det, der historisk set kunne tilkomme den, melder der sig andre spørgsmål. Hvordan ser det da ud med landet hinsides Ejderen? Var det da ikke snarere Holsten, der i århundreder var grænselandet? Var det ikke den danske konge, der stædigt arbejdede på at flytte grænsen? Var det ikke de fede Elbegne frem for det sandede Slesvig, der var et stadigt mål for begærlige blikke? Fandtes der ikke holstenere, der var åbne over for en statslig forbindelse med Danmark? Og havde det danske rige ikke en historie syd for Ejderen, som der kunne være grund til at erindre sig?

Holsten som grænseland

Med den nationale ideologis sejr og fastlæggelsen af Ejderen som Danmarks sydgrænse faldt landet hinsides denne flod ud af danmarkshistorien. Det er rimeligt efter en nationalstatslig målestok, men den havde aldrig været bestemmende for kongemagtens politik. Det var problematisk, når den nationale bevægelse hævdede, at kongen havde handlet imod danske interesser med sin holstenske (og øvrige »imperiale«) politik. De oldenborgske konger var både før og efter enevælden overbevist om et perfekt sammenfald mellem dynastiets og kongerigets interesser. Et enkelt eksempel herpå med relevans for Holsten var kronprins Frederiks beslutning om at indlemme hertugdømmet i Danmark i 1806, der blev taget i den sikre overbevisning, at eftertiden ville takke ham for det.

I den oldenborgske konglomeratstat var Holsten af stor betydning og spillede periodisk en hovedrolle som under Christian 4.s regering, hvor udbygningen af herredømmet i Elbegnene blev forceret, og hertugdømmet blev en vigtig brik i forsøget på at hævde rigets magtposition i Nordeuropa. Dynastiet havde fra første færd stærke interesser i dette landområde. Pinneberg, Rantzau og Sydditmarsken var kongens personlige besiddelser, og han besad i sine funktioner som lensherre i Slesvig, kejserens lensmand i Holsten og begge landskabers hertug kontrollen over den strategisk vigtige region. Valget til hertug af Slesvig og greve af Holsten i 1460 var begyndelsen på en personalunion, der siden blev en realunion med stadig tættere bånd. Det var næst efter kongedømmerne Danmark og Norge oldenborgernes mest prestigøse titler.

Ridderskabet i hertugdømmerne håbede med valget af den danske konge i 1460 på at sikre en fredelig udvikling på halvøen, men det stræbte ligeledes fra starten efter at fastholde de to landskabers indbyrdes forbindelse. Den så adelen garanteret i en personalunion med den danske konge. Forbindelsen mellem ridderskabet og kongen beroede på gensidig interesse, og J.H. Elliotts iagttagelse, at »composite monarchies were built on a mutual compact between the crown and the ruling class of their different provinces« gjaldt for det oldenborgske monarki som helhed, men trådte tydeligt frem i hertugdømmerne. Alliancen var stabil og overlevede vanskelige situationer som Christian 3.s deling af hertugdømmerne i 1544 imod det danske rigsråds og ridderskabets ønske, konflikten mellem de stridende

oldenborgske familier i kongeriget og Gottorp i 1600-tallet eller den enevældige kongemagts bestræbelser på at udvide absolutismen til også at gælde syd for Kongeåen efter 1660.

Gottorperne forsøgte at vinde suverænitet for deres besiddelser i Slesvig og Holsten. Det skabte en alvorlig krise i forholdet til kongemagten, men hertugerne på Gottorp repræsenterede aldrig »hertugdømmerne«, og der blev aldrig rejst en oprørsfane med henblik på at løsrive landskaberne fra statsforbindelsen med Danmark-Norge. Tværtimod kan den holstenske historie fra 1460 læses som en tilnærmelse til den nordlige nabo og begyndelsen på et langt forløb, der i væsentlige sammenhænge placerede Holsten nærmere en nordisk end en tysk kontekst. Med aftalen i Ribe lod de holstenske riddere kongen udstede en håndfæstning efter nordisk forbillede og uden en tysk tradition. Siden og ikke mindst efter enevældens indførelse påvirkede lovgivningen i den oldenborgske stat udviklingen i hertugdømmerne, og Holsten var en integreret del af monarkiets politiske udvikling. Det gjaldt også 1 reformpolitik, der demonstrerede et tæt parløb mellem den enevældige magt og de holstenske rådgivere, der samledes omkring majestæten. Senest med mageskiftet i 1773, der betød Holstens politiske samling, stod det klart, at hertugdømmet mellem Elben og Ejderen trods alle bånd til Tyskland befandt sig midt i en dansk helstatslig statsbygningsproces.

Det er fra et dansk perspektivs ønske om at holde det tyske Holsten på afstand blevet overset, at Holsten nok i en vis forstand var placeret i en perifer position inden for monarkiet uanset dets velstand og nærhed til de økonomiske centre i Lübeck og Hamborg, men at denne perifere placering var endnu mere udtalt inden for det tyske kejserrige. Den tyske kejser opholdt sig i de længste perioder i de sydlige dele af riget, og de vigtigste beslutningsprocesser foregik fjernt fra den nordtyske provins. Tilmed herskede en fremmed fyrste over Holsten, og rigets autoriteter blandede sig ikke i udpræget grad i holstenske anliggender. Hertugdømmets placering var altså ikke entydig, men det lå i lange tidsrum langt nærmere det danske end det tyske riges magtcentrum. Det var et grænseland og som et sådant må det betragtes mere differentieret. På den baggrund må enevældens langsigtede projekt, der gik ud på at trække Holsten længere ind i monarkiet, ses i et andet lys. Holsten var en tysk periferi, og andre rigstyske udkantsområder som Schweiz, Nederlandene og Elsass-Lothringen løsrev sig rent faktisk eller blev direkte revet ud af den rigstyske forbindelse. Forudsætningerne for en fordanskning af Holsten var efter 400 års statsfællesskab var utvivlsomt bedre end dem franskmændene forefandt, da de tog fat på at indlemme og integrere de gamle tyske landskaber på Rhinens venstre bred.

Den dansk-holstenske forbindelse havde sin største tid fra midten af 1700-tallet, da familier som Reventlow, Schimmelmann, Moltke og de indvandrede Bernstorffer overtog ansvaret for statens udvikling. Efter en afbrydelse under Struensee-episoden og Høegh-Guldbergs efterfølgende styrkelse af en helstatslig integrationspolitik efter mageskiftet i 1773 med Indfødsretten fra 1776 som et højdepunkt, vendte den holstenske adelselite tilbage til regeringen med A.P. Bernstorff som den førende figur. Der var imidlertid allerede ved at ske et

afgørende skift i helstatens indre balance. Den såkaldte Tyskerfejde i 1790 havde også brodt mod holstenerne og beviste, at ikke alle statens indbyggere sluttede op bag den forbrødring, der propageredes af enevælden.

Statsmagtens ambition om at bringe den helstatslige integration fremad førte imidlertid også omkring århundredeskiftet til de første alvorlige gnidninger i forholdet mellem kongemagt og ridderskab. Kronprins Frederik agerede i flere situationer lidet diplomatisk, og ridderne følte sig udsat for kongens vilkårlige fremfærd og manglende respekt for den holstenske adels privilegier. Det kom også til familiære spændinger mellem kongefamilien i København og Augustenborgerne. I spørgsmål som ophævelsen af livegenskabet, krigsbetingede skatteforhøjelser og Holstens indlemmelse i 1806 kom det til konflikter, hvor kongemagten satte sin linje igennem. Under krigen med englænderne slap hertugdømmerne længe billigt, men mod slutningen fik de også ulykkerne at mærke. Statsmagtens omgang med den slesvig-holstenske bank og hertugdømmernes møntsystem hørte til de temaer, som aldrig siden blev glemt, når talen faldt på det indbyrdes forhold mellem kongeriget og Slesvig-Holsten.

Relateret til J.H. Elliotts plausible tese om sammenhængen mellem kongemagt og lokale eliter i konglomeratstater ses i det dansk-holstenske tilfælde fra 1800-tallets begyndelse stedse voksende vanskeligheder i det gamle overvejende harmoniske forhold mellem konge og ridderskab. Gennemgående lå årsagen i et voksende pres fra statsmagtens side, der kulminerede i Holstens anneksion i 1806. Heller ikke efter retableringen af Holstens status som en del af en tysk statslig organisation i 1814 fandt parterne tilbage til en mere afspændt omgang med hinanden. Ridderne forlangte deres rettigheder anerkendt, men EC. Dahlmanns formulerede klage over Frederik 6 ved Forbundsdomstolen i Frankfurt am Main blev i 1822 afvist af Det Tyske Forbunds regeringer. Fatalt blev det derfor på sigt for helstaten, at kongen ikke i tide forstod at skifte hest og — i stedet for ridderskabet — satse på at vinde de liberale kredse i Holsten som en ny støtte for regeringen i hertugdømmet. Omfattende politiske reformer inklusive en forfatning og stænderforsamlinger efter internationalt forbillede kunne meget vel have givet holstenerne lyst til at blive i en statsforbindelse, som de ikke hidtil havde haft grund til at klage over.

Holstens udsondring

Regeringens tilbageholdenhed med at indlede en politisk reformproces, der kunne vinde helstatspolitikken nye allierede, skadede mulighederne for en konstruktiv og integrativ atmosfære. Forholdet mellem dansk og holstensk blev tværtimod i 1800-tallet overvejende præget af destruktive tendenser, der ikke kun udgik fra den ene part. De lagde fundamentet for den overbevisning, at dansk og holstensk intet havde tilfælles, der mod slutningen af statsforbindelsen fandt sit udtryk i begge siders krav om »Holstens Udsondring«. Skønt denne formel var komplementær til løsenet »Danmark til Eideren« kunne de to programmer ikke

danne grundlag for en enighed, fordi Ejderen Slet ikke var en national grænse mellem de stridende partier.

Med tiden blev den negative fortolkning af helstaten enerådende, men ser man bort fra dens undertone af nationalstatslig determinisme, står spørgsmålet om Holsten som grænseland stadig tilbage. Ejdergrænsen opfyldte ikke nationale kriterier, og proklamationen af et Ejderdanmark var ikke en tilfredsstillende måde at skaffe sig af med århundreders fælles historie og med den indiskutable forbindelse mellem hertugdømmerne indbyrdes, som det faldt danskerne svært at anerkende. Der herskede altid konvergerende opfattelser med hensyn til Holstens tyske identitet i nationale kredse på begge sider. Hverken Theodor Olshausen i Kiel eller Orla Lehmann i København blev trætte af at understrege Holstens umådelige tyskhed og det sydlige hertugdømmes inkompatibilitet med alle forsøg på at udvikle helstaten. Nationale kredse i København formulerede det med 1840's krav om "Holstens Udsondring", der både tog sigte på at drive en kile ind mellem de to hertugdømmer og slippe af med et Holsten, der angiveligt intet havde at gøre i en dansk statsdannelse. Optrapningen af den nationale argumentation fra slutningen af 1830'erne kædede denne modvilje sammen med kritikken af enevælden, idet engagementet i landet mellem Ejderen og Elben fremstilledes som værende i strid med danske interesser i forsøget på at diskreditere enevælden som unational. Særlig irritation vakte Holstens medlemskab af Det Tyske Forbund, der stod i en utålelig modsætning til ideen om en suveræn nationalstat, og problematiseringen af kongens forbundsforpligtelser i kølvandet på de tysk-franske spændinger i 1840 betegnede imidlertid en vigtig etape i oppositionens bestræbelser på at delegitimere konglomeratstaten.

Det gælder i øvrigt også her, at økonomiske og infrastrukturelle motiver, der var til stede i offentligheden, sjældent fik plads i den nationale historieskrivning. Det gør heller ikke det paradoks, at de danske nationalliberale åbenlyst propagerede for Holstens udsondring, selv om hertugdømmet med rette eller urette af mange blev regnet for at være rigets mest dynamiske og velstående del. Denne bemærkelsesværdige idealisme har næppe fået historikerne til at stille kritiske spørgsmål, men når den danske nationalbevægelse som en af de få af slagsen faktisk talte for en frivillig afståelse af attraktive landskaber, tør man nok formode, at det ikke kun skyldtes deres tyske identitet, der jo heller ikke var en forhindring for at forlange det sydlige Slesvig. Betragtet i lyset af helstatens regionale balance, som netop i disse år var genstand for en livlig debat, bestod der efter manges vurdering en alvorlig risiko for, at Holsten skulle trække tyngdepunktet væk fra den uheldigt beliggende hovedstad. Holstens infrastruktur var bedre udviklet, og nærheden til Hamborg gav dele af hertugdømmet en betydelig økonomisk bonus. Danske liberale politikere havde siden 1830'ernes midte givet udtryk for deres frygt for, at holstenernes økonomiske formåen og angivelige rolle som hanseaternes mellemmand skulle ende med at drage de materialistisk indstillede slesvigske og nørrejyske bønder mod syd.

Når talen faldt på økonomiske perspektiver gentog det kendte mønster fra den politisk-kulturelle debat sig, idet begge parter følte sig forfordelt og nægtet tilstrækkelige udfoldelsesmuligheder i helstaten. København frygtede konkurrencen fra Holsten, og regeringen vovede ikke at satse på at gøre Kiel til monarkiets trafikale omdrejningspunkt, som det var i færd med at udvikle sig til. Modsat blev Holsten i nogen grad et eksempel på de landskaber, der traf et nationalt valg, der ikke uden videre kunne siges at være i overensstemmelse med økonomiske interesser. Hertugdømmet besad i helstaten en økonomisk-infrastrukturel nøgleposition, som det aldrig kunne håbe at indtage i en tysk stat. Der var aldrig nogen, der benægtede Holstens tyske karakter, men det er ikke blevet tematiseret, at der stædigt blev arbejdet på at tillægge holstenerne en uendelig udpræget tysk identitet, der intet hensyn tog til regionale nuancer inden for hertugdømmet eller de århundredelange forbindelser mod nord. Anstrengelserne for at gøre Holsten så tysk, at det intet havde at gøre i statsfællesskabet udgik især fra tyskslesvigske kredse, der benyttede denne fremmedgørelse i deres kamp for at trække hertugdømmet ud af den statslige forbindelse med kongeriget. De mest radikale »nyholstenske« fortalere for dette mål veg end ikke tilbage for at ofre forbindelsen til det ubeslutsomme, nationalt heterogene Slesvig, hvis det kunne sikre det altafgørende mål at redde den holstenske tyskhed fra en forprogrammeret undergang i helstaten. Kun et mindretal med basis i Kieler Correspondenz-Blatt bakkede op om denne ekstreme position, for de fleste holstenere ønskede ikke at miste forbindelsen til Slesvig.

Nyholstenerne vidste alt for godt, hvilke kræfter de var oppe imod. De følte sig ikke overbevist om deres holstenske landsmænds klippefaste tyske overbevisning. Århundreders forbindelser med Danmark og Slesvig havde sat sine spor, mens tilknytningen til det øvrige Tyskland på mange områder havde været mindre intensiv. Det var bekendt, at tyskere fra andre egne af riget betragtede holstenerne med skepsis og anså dem for at være »halvdanskere«, mens mange holstenere for deres part betragtede landet syd for Elben som udland. Al skepsis til trods var loyaliteten mod hertugen og den bestående statsforbindelse stor, og en holstensk trang til at tilslutte sig de tyske brødre blev først udtalt et stykke inde i 1840'erne, da helstatens gamle stabilitet var blevet rystet og den slesvig-holstenske bevægelse slog ind på en separatistisk kurs.

Udsondringspolitikken og den nationale fortolkning af helstatens fald cementerede den opfattelse, at Holsten intet havde at gøre i statsfællesskabet og dets sprængning den uundgåelige afslutning på en umage forbindelse, men samtiden delte ikke eftertidens vurdering af enevældens projekt om at vinde Holsten gennem Slesvig som naivt og urealistisk. Skønt nyholstenerne ikke var fri for polemiske overdrivelser og vel hårdt optrukne kontraster, opfattede de det danske pres som en alvorlig udfordring. Selv de holstenere, der satte sig stærkest ind for hertugdømmets tyskhed, beklagede deres landsmænds alt for udtalte tendens til at prioritere forbindelsen til Slesvig frem for båndene til Tyskland.

Risikoen for at skulle vælge mellem Slesvig og Tyskland satte holstenerne i et alvorligt dilemma. Det trådte tydeligt frem under den anden holstenske stænderforsamling i Itzehoe i maj 1838, da den liberale borgmester i Oldenburg Franz Michael d'Aubert fremsatte det forslag om den slesvigske og den holstenske stænderforsamlings forening, der allerede var blevet vedtaget i Slesvig. Ligesom en stor del af den danske offentlighed på dette tidspunkt støttede de to danske stænderforsamlings forening, fandt tanken om en fælles slesvig-holstensk stænderforsamling udbredt sympati i begge hertugdømmer. Forslaget blev da også vedtaget af de holstenske deputerede, men under forhandlingen gik det pludselig op for adskillige af dem, at en sammenslutning med slesvigerne kunne blive en glidebane, der uomgængeligt ville føre Holsten stedse længere og fastere ind i statsfællesskabet. Resultatet kunne blive en cementering af den helstatsforbindelse, som enevælden ønskede. Forhandlingerne om foreningsforslaget gjorde det klart for flere holstenske deputerede, at de stænderforsamlinger, som de havde kæmpet for, kunne blive et middel for regeringen til at styrke integrationspolitikken. De tyskoriteredes frygt for en sådan udvikling understregede, at statsmagtens politik havde bedre udsigter til at lykkes, end det siden blev fremstillet af historikerne, da de vidste, at helstaten ikke kunne overleve.

Helstatens ansvarlige politikere og embedsmænd savnede naturligvis ikke i den grad jordforbindelsen, at de i årtier kunne arbejde på at opretholde en stat, hvis de ikke havde betragtet den som en realistisk option. Der var mange, der afviste de nationale ideer og modsatte sig de stadige forsøg på at skabe uro og ophidse gemytterne. Ofte forstod de ikke den nationale tankegang, men når de regnede de opstillede modsætninger for at være komplet overdrevne eller opfordrede til at besinde sig på fælles interesser og et langt lykkeligt statsfællesskab, var det synspunkter, som ikke ganske kan lades ude af betragtning. Der kunne opregnes vægtige argumenter for helstaten og en videreførelse af statsfællesskabet, og de mistede først til dels deres gyldighed mod slutningen af den fælles historie. Derimod var der ingen, der erindrede sig disse argumenter, da helstaten var opløst, og ingen skrev den sene helstats historie med en åben udgang, der kunne have givet eftertiden en mulighed for at bedømme styrkeforhold og ræsonnementer uden forudindtagethed.

Det hører til den ejderdanske opfattelse at se Danmark under et stadigt pres sydfra. Den synsmåde blev trukket med nordover, da den slesvigske politik brød sammen, og fik en vældig betydning i nationsbygningen efter 1864. I småstaten nord for Kongeåen måtte udgangen på konflikten om Slesvig bekræfte dette billede. På ejderprogrammets anvisning udsondrede historikerne Holsten og satte den opfattelse igennem, at landet syd for den historiske grænse ikke kom danmarkshistorien ved. De århundredelange forviklinger i holstensk politik blev affejet som et udtryk for enevældens eventyrlyst, for kampen mod det tyske skildredes hellere som en forbitret forsvarskrig på gammel dansk jord frem for at skulle forklare en ekspansiv tradition, der i århundreder havde stræbt efter at flytte grænsen frem til Elben. Der var ingen

grund til at forplumre det lilledanske fjendebillede af en mægtig fremadrykkende fjende med de i sidste ende fejlslagne forsøg på selv at vinde terræn.

Efter nederlaget i 1864 foretrak danske historikere ofte at se sig i den svage og uretfærdigt behandlede sted. Det dæmpede interessen for de tider, hvor den danske konge havde vist naboerne sin magt. Den nationale blindhed, som man gerne og bestemt ikke uden grund anklagede sine modstandere for at besidde, kunne give sig bemærkelsesværdige udslag, som når en historiker med få linjers mellemrum først jamrede over fremmedes indtrængen på »vore« enemærker og kort efter med brystet svulmende af national stolthed citerede Klagesangen fra 1329 om Valdemar Sejrs krige i det nordtyske: »Over andres Grænsediger brød Du da med Vælde ind«.

Det spiller derimod ingen rolle i Danmark, at det modsatte indtryk var fremherskende i hertugdømmerne. Holstenere og slesvigere kunne med megen ret læse den lange union med kongeriget som et forløb, hvor kongen stedse havde vundet terræn. Siden konglomeratstaten var blevet reddet i sidste øjeblik efter katastrofen i 1658 havde dens langsomme restitution især fundet sted i hertugdømmerne. Det var aldrig lykkedes at vinde Skånelandene tilbage, men 1721, 1773 og 1806 stod som etaper i bestræbelsen på at vinde kontrollen over landet indtil Elben. Denne dobbelthed i fortolkningerne af historien er et typisk fænomen i den nationale epoke. Den fremmedes til enhver tid af de nationale kulturers hermetiske karakter og fik endnu lettere spil af udsondringer og den bevidste udlevering af dele af fortiden til glemsel. Det var på ingen måde et dansk fænomen i omgangen med helstatens historie, for også hertugdømmerne fik efter 1864 en helt ny historie, der farvet af et preussisk syn lagde grunden til en tilsvarende fremmedhed over for den fælles historie på tysk side. Her blev der dog naturligt aldrig tale om at betragte Ejderen som et skel mellem erindring og glemsel.

Ideen om Ejdergrænsen og Holstens konsekvente udsondring af den danske stat og den danske historie afskar en uønsket diskussion af enevældens muligheder og konglomeratstatens perspektiver. Det drejer sig ikke her om at gå i rette med den faktiske udvikling, men blindheden for alternativerne undervejs skader mulighederne for at forstå det historiske forløb og dets aktører. Opgivelsen af Holsten var udtryk for de moderne nationalideologiers sejr. Senest efter det korte mellemspil 1806—1814, da Holsten var indlemmet i kongeriget og en fordanskningspolitik hurtigt løb af sporet, stod det klart, at holstenerne ikke ville lade sig fordanske og aldrig ville kunne indgå i en dansk nationalstat. Den nye tids dommere lod det ikke gælde, at enevælden efter 1814 justerede sine mål og stræbte efter at realisere en helstat på et mere begrænset integrationsniveau. Da staven blev brudt over fortidens politik, spillede det ingen rolle, at helstaten repræsenterede den oldenborgske konglomeratstats videreudvikling til en stat, hvor patriotisk kærlighed til fædrelandet efterhånden skulle afløse den rene undersåtloyalitet som bindemiddel. Det var nationalstaten, der brød århundreders statstradition, når dens fortalere mente, at der ikke var plads til andre folk end danskere inden for monarkiets grænser.

Ejdergrænsen gav den danske historie en definitiv sydgrænse, som siden kun sjældent er blevet overskredet. Dermed fik danmarkshistorien et afgrænset rum og blev en fortælling, der kun omfattede en dansk nation i snæver forstand. Den historiske erindring koncentrerede sig som i A.D. Jørgensens udvalgte episoder om den nationale konflikt med Tyskland og kampen for Slesvig. Jørgensen og hans kolleger ville ikke alene skrive en isoleret dansk historie, men de løsrev den helt fra den gamle forbindelse til Nordtyskland og fortiede i vid udstrækning de bånd, der havde karakteriseret denne forbindelse. En skarp grænse, en uoverskridelig linje blev trukket over halvøen med tilbagevirkende kraft. A.D. Jørgensen flyttede Danmark og dermed Slesvig ind i en nordisk historisk kontekst — et projekt, der blev en mægtig succes, selv om Jørgensens opfølgende fortællinger fra nordens historie ikke blev det.

Siden Pierre Nora begyndte at udsende sine lieux-de-mémoire har erindringen og omgangen med den spillet en stadig voksende rolle i historikernes verden. Konstruktionen af en nationalhistorisk erindring, der havde Ejderen som sit non plus ultra og placerede den slesvigske historie indenfor danmarkshistorien, understreger, at der til erindring også hører glemsel. I dette tilfælde blev forholdet til Holsten og den fælles historie glemt. Hverken de holstenske lokaliteter, der var forbundet med bitre minder som Bornhöved eller indtryksfulde projekter som Glückstadt eller Den Slesvig-Holstenske Kanal blev danske erindringssteder. Naboskabet til egnene hinsides Ejderen blev, som den nationale ideologi havde ønske, med tiden glemt og en uforståelig ballast, som er svær at formidle.

Ejderstenen

Ejderstenens latinske indskrift fortalte de rejsende, der nåede Rendsborg sydfra, at de nu passerede det tysk-romerske riges nordgrænse, Det næsten tusindårige skel mistede forbigående sin betydning da Holsten blev indlemmet i 1806. Kronprinsen lod stenen tage ned. Da floden blev grænse mellem det danske rige og det tyske forbund i 1814, kom stenen ikke tilbage på sin gamle plads. Den endte efter 1864 i København, hvor den stadig kan ses på Tøjhusmuseet som en erindring om den gamle Ejdergrænse. (Tøjhusmuseet).

Kunne Holsten være blevet dansk? En kritisk analyse af Steen Bo Frandsens komparative argument

Forord

Her følger nu delvist AI-genererede kritiske analyse af SBF's artikel i forhold til de vedtagne historiske sandheder.

Indledning

I sin artikel "Ejderen som grænse mellem erindring og glemsel" (2009) fremsætter historikeren Steen Bo Frandsen en kontroversiel påstand: At Danmark efter 400 års statsfællesskab havde bedre forudsætninger for at integrere Holsten end Frankrig havde for at integrere Elsass-Lothringen. Med andre ord: Helstaten kunne have overlevet, hvis Danmark havde ført en bedre politik. Dette er en provokerende revision af den gængse historieopfattelse, og argumentet fortjener en nærmere kritisk analyse.

Frandsens grundargument

Frandsen skriver:

"Holsten var en tysk periferi, og andre rigstyske udkantsområder som Schweiz, Nederlandene og Elsass-Lothringen løsrev sig rent faktisk eller blev direkte revet ud af den rigstyske forbindelse. Forudsætningerne for en fordanskning af Holsten efter 400 års statsfællesskab var utvivlsomt bedre end dem franskmændene forefandt, da de tog fat på at indlemme og integrere de gamle tyske landskaber på Rhinens venstre bred."

Argumentets kerne er en komparativ analyse: Hvis andre perifere tysksprogede områder kunne løsrives fra eller integreres i ikke-tyske stater, hvorfor ikke Holsten i Danmark? For at forstå denne påstand må vi først se på de tre historiske paralleller, Frandsen trækker på.

De tre komparative cases

Schweiz: Gradvis løsrivelse fra det tyske rige

Schweiz var oprindeligt en del af Det Hellige Romerske Rige, men løsrev sig gradvist fra 1200-1400-tallet og blev formelt uafhængig ved den Westfalske Fred i 1648. Schweiziske kantoner var og er stadig overvejende tysksprogede, men udviklede en schweizisk snarere end tysk national identitet.

Frandsens pointe: At være tysksprogede betød ikke automatisk tysknationale tilhørsforhold. Regionale identiteter kunne sejre over sproglig-kulturel fællesskab med Tyskland.

Nederlandene: Oprør og selvstændighed

Nederlandene var også oprindeligt del af det tysk-romerske rige under habsburgsk styre. De løsrev sig gennem Den Hollandske Opstand (1568-1648) og blev en uafhængig stat, trods tysk eller nederlandsk sprog i flere områder.

Frandsens pointe: Også her sejrede regional/statslig identitet over den teoretiske forbindelse til det tyske rige.

Elsass-Lothringen: Vellykket integration i Frankrig

De tysksprogede landskaber Elsass-Lothringen på Rhinens venstre bred blev gradvist erobret af Frankrig fra 1600-tallet. Franskmændene gennemførte en systematisk integrationspolitik, og områderne blev forfransket – i hvert fald delvist og indtil 1871.

Frandsens pointe: Selv erobrede territorier med tysk sprog og kultur kunne integreres i en ikke-tysk stat gennem målrettet politik. Danmark havde langt bedre udgangspunkt efter 400 års frivillig statsforbindelse.

Frandsens fem argumenter for Holstens integrationspotentiale

På basis af disse sammenligninger bygger Frandsen et femleddet argument for, at Danmark havde exceptionelt gode forudsætninger for at fastholde Holsten:

1. Geografisk og administrativ nærhed

Holsten lå langt tættere på København end på Wien, Frankfurt eller Berlin. Den tyske kejser opholdt sig sjældent i Nordtyskland, og de vigtigste beslutningsprocesser i det tysk-romerske rige foregik fjernt fra hertugdømmet. Omvendt var Holsten allerede integreret i den danske centraladministration gennem Det Tyske Kancelli i København.

"Hertugdømmets placering var altså ikke entydig," skriver Frandsen, "men det lå i lange tidsrum langt nærmere det danske end det tyske riges magtcentrum."

2. Elite-integration

Fra midten af 1700-tallet havde holstenske adelsfamilier som Reventlow, Bernstorff, Schimmelmann og Moltke topposter i hele monarkiet. De styrede ikke blot Holsten, men hele den dansk-norske stat fra København. Der var tale om en dybtgående integration af den politiske elite på tværs af den sproglige grænse.

3. Økonomisk integration

Handelsstrømme forbandt Holsten nordpå mod Danmark og Norge snarere end østpå ind i Tyskland. Infrastrukturen var bygget til at forbinde hertugdømmet med resten af monarkiet. Hamborg var vigtigere som handelspartner end Berlin eller Wien.

4. Svag tysk modidentitet

Før 1840'erne var den tyske nationalfølelse i Holsten begrænset. Det tyske Forbund fra 1815 var en løs organisation, og det tidligere tysk-romerske rige havde aldrig haft stærk praktisk indflydelse i det nordlige periferiområde. Tyskere fra andre egne betragtede faktisk holstenerne som "halvdanskere", noterer Frandsen, mens mange holstenerne betragtede landet syd for Elben som "udland."

5. Etableret loyalitet

Vigtigst af alt: Der eksisterede allerede en 400 år gammel statsforbindelse med etableret loyalitet mod den danske konge. Dette var ikke et erobret territorium, men en frivillig personalunion, der over tid var blevet til en realunion med dyb integration.

Sammenligningen med Frankrig og Elsass

Frandsens mest pointerede sammenligning er med den franske integration af Elsass-Lothringen. Her fremhæver han en afgørende asymmetri:

Frankrig i Elsass havde:

- En helt ny forbindelse etableret fra 1600-tallet
- Erobret territoriet med militær magt
- Ingen forudgående loyalitet eller integration
- Betydelig lokal modstand
- **Men fik det alligevel til at virke!**

Danmark i Holsten havde:

- 400 års eksisterende statsforbindelse
- Etableret elite-samarbejde på højeste niveau
- Omfattende økonomisk og administrativ integration
- Svag tysk modidentitet før 1840'erne
- **Men opgav projektet!**

"Forudsætningerne for en fordanskning af Holsten," konkluderer Frandsen, "var utvivlsomt bedre end dem franskmændene forefandt."

Implicit ligger her en skarp kritik: Danmark gav for hurtigt op. Med bedre politik – liberale reformer, en moderne forfatning, aktiv integration af det holstenske borgerskab – kunne hertugdømmet være blevet fastholdt i statsfællesskabet.

Kritik af Frandsens argument

Frandsens komparative argument er tankevækkende, men rejser en række alvorlige problemer ved nærmere analyse.

Problem 1: Fransk magt kontra dansk svaghed

Den mest fundamentale indvending er magtasymmetrien. Frankrig var en europæisk stormagt med enormt militær og økonomisk styrke. Danmark var efter Napoleonskrigene og tabet af Norge i 1814 reduceret til en lilleputstat.

Franskmændene kunne – og gjorde – **tvinge** integration gennem. De havde ressourcer til at gennemføre en systematisk forfranskning, herunder sprogpolitik, uddannelsessystem og administrativ ombygning. Danmark besad simpelthen ikke tilsvarende magt til at gennemtvinge en fordanskning af et område på størrelse med Holsten.

Problem 2: Nationalismens timing

Elsass blev erobret af Frankrig **før** den moderne tyske nationalisme blomstrede fuldt ud. I 1800-tallet var situationen fundamentalt anderledes. Den tyske nationalisme var allerede en potent kraft fra 1810'erne-20'erne, og blev yderligere styrket gennem Det Tyske Forbund fra 1815.

Det er langt sværere at integrere et område **mod** en eksisterende og voksende nationalistisk bevægelse end det er at integrere før sådan en bevægelse opstår. Frandsen underspiller denne afgørende forskel i timing.

Problem 3: Det Tyske Forbund som konkurrerende ramme

Holstens medlemskab af Det Tyske Forbund fra 1815 skabte en juridisk og politisk ramme, der aktivt trak mod Tyskland. Dette havde ingen parallel i Elsass-casen. Forbundet fungerede som arnested for tyske nationale ideer og gav holstenerne en alternativ statslig referenceramme.

Hver gang Danmark forsøgte at stramme integrationen (som ved indlemmelsen 1806), stødte det på forbundets modstand og internationale komplikationer. Dette strukturelle problem havde franskmændene ikke i Elsass.

Problem 4: Sproglig asymmetri - eller et falsk problem?

Sammenligning med den franske forfranskning af Elsass forudsætter, at Danmark skulle have gennemført en tilsvarende fordanskning af Holsten. Men dette er faktisk en **misforståelse af Frandsens argument**.

Før de nationale vækkelser var tosprogethed intet problem i helstaten. Tysk var administrationssprog i hertugdømmerne, dansk i kongeriget - og begge sprog fungerede i centraladministrationen i København. Den holstenske elite beherskede ofte begge sprog, og sproglig homogenitet blev ikke opfattet som nødvendig for statslig enhed.

Frandsens egentlige pointe er formentlig ikke, at Holsten skulle fordanskes sprogligt (som Frankrig forfranskede Elsass), men at hvis man havde været **tilstrækkelig rummelig** og accepteret fortsat tysk sprog og kultur i Holsten inden for en liberal helstatsramme, kunne statsfællesskabet have overlevet.

Sammenligningen med Elsass halter altså - men måske ikke af den grund, jeg først antog. Problemet er ikke dansk sprogs manglende prestige, men at Frandsens model slet ikke forudsatte sproglig assimilation. Det var netop de nationalliberales krav om sproglig homogenitet, der sprængte muligheden for en multisproglig helstat.

Problem 5: Det gottorpske problem - og dets løsning

Det gottorpske problem (1658-1720) komplicerer ideen om "400 års harmonisk samarbejde." I 62 år var gottorpske hertuger reelt suveræne i dele af Slesvig og Holsten og fungerede som aktive fjender af den danske krone i alliance med Sveriges.

Men - og dette er afgørende for Frandsens argument - dette problem blev **løst**. Efter mageskiftet i 1773 var det gottorpske problem definitivt elimineret, og perioden 1773-1830'erne var faktisk præget af en bemærkelsesværdig stabilitet og samarbejde mellem kongemagt og holstensk elite.

Dette styrker faktisk Frandsens pointe: Når det gottorpske problem kunne løses efter århundreders konflikt, viser det at strukturelle konflikter mellem centralmagt og hertugdømmet **ikke** var uoverstigelige. I de godt 60 år fra 1773 til 1830'erne fungerede en model med betydelig holstensk selvstyre inden for helstaten faktisk forholdsvis gnidningsfrit - trods Frederik 6's lejlighedsvis uheldige håndtering.

Dette indikerer, at Frandsens tanke om en helstat med udstrakt regional/føderativt selvstyre måske ikke var så urealistisk. Modellen havde jo faktisk **virket** i flere generationer - indtil nationalismen sprængte den.

Problem 6: Sammenligningernes paradoks

Der er et grundlæggende paradoks i Frandsens brug af Schweiz og Nederlandene som eksempler. Han fremhæver dem som perifere tyske områder, der løsrev sig fra det tysk-

romerske rige – men bruger dem til at argumentere for, at Holsten **kunne** være blevet integreret i Danmark.

Men hvis pointen er, at perifere tyske områder havde tendens til at løsrive sig, understøtter det jo netop den modsatte konklusion: At Holsten naturligt ville søge selvstændighed eller tilknytning til en tysk stat. Eksemplerne skader altså mere end de hjælper Frandsens argument.

Frandsens dybere pointe: Den forpassede mulighed

Trods disse indvendinger rummer Frandsens argument en dybere og mere interessant pointe, som ikke nødvendigvis står og falder med de komparative cases.

Hans egentlige argument er formentlig **ikke**, at Danmark burde have gennemtvunget en fordanskning af Holsten med magt og tvang. Det ville være urealistisk af de grunde, vi har gennemgået.

Hans pointe er snarere, at hvis Danmark havde

1. Indført gennemgribende liberale reformer tidligt (1820'erne-30'erne)
2. Givet en moderne forfatning med borgerrettigheder
3. Gjort helstaten attraktiv som et **moderniseringsprojekt**
4. Aktivt integreret det holstenske borgerskab (ikke kun adelen)
5. Tilbudt reelle politiske og økonomiske fordele ved statsfællesskabet

så kunne holstenerne have **valgt** at forblive i statsfællesskabet af **egeninteresse**, ikke primært af sproglig-kulturel identitet.

Helstaten som multikulturel moderniseringsstat

Kernen i dette argument er, at helstaten ikke behøvede at være nationalt homogen for at fungere. Den kunne have udviklet sig til en moderne, liberal, multikulturel stat – præcis som Schweiz senere blev det.

I Schweiz eksisterer der i dag fredelig sameksistens mellem tysksprogede, fransksprogede, italiensksprogede og rætoromanske kantonen inden for én statsramme. Succesen bygger ikke på sproglig homogenitet, men på politisk repræsentation, føderalisme og økonomiske fordele ved fællesskabet.

Kunne Danmark-Holsten have udviklet sig i samme retning? Frandsen synes at mene ja – hvis ikke den nationale ideologi havde lukket for denne mulighed.

Det cirkulære dilemma

Men her støder Frandsens argument på et fundamentalt cirkulært problem:

- Helstaten kunne have overlevet med bedre, mere liberal politik
- Men den bedre politik blev forhindret af den voksende nationalisme på begge sider
- Og nationalismen var netop en reaktion på helstatens manglende evne til at reformere sig
- Så... kunne helstaten nu også have overlevet?

Den danske nationalliberalisme med kravet om "Danmark til Ejderen" katalyserede den holstenske modreaktion og den slesvig-holstenske separatisme. Men den danske nationalliberalisme opstod delvist som reaktion på enevældens konservatisme og dens manglende vilje til at gennemføre reformer.

Havde Frederik VI indført en forfatning i 1820'erne, ville det måske have frarøvet de nationalliberale deres vigtigste våben. Men på samme tid kunne det have styrket de tysksindede i Holsten, som ønskede større selvstyre inden for Det Tyske Forbund.

Det er næsten umuligt at sige, hvilken udvikling der ville være fulgt. Og det er præcis Frandsens pointe: At fordi nationalstaten sejrede, har historieskrivningen fremstillet dens sejr som uundgåelig – men det var den ikke nødvendigvis!

Det historiografiske projekt

Frandsens dybeste bidrag ligger måske ikke i hans kontrafaktiske påstand om, at helstaten kunne have overlevet, men i hans kritik af, hvordan historien er blevet skrevet.

Hans centrale anklage er, at "ingen skrev den sene helstats historie med en åben udgang." Historikerne har konsekvent skrevet tilbage fra 1864 og fremstillet nederlaget som uundgåeligt. Alle de argumenter, der talte for helstaten, alle de muligheder, der eksisterede, alle de holstenere, der var loyale – alt dette er blevet glemt eller negligeret, fordi det ikke passede ind i det nationale narrativ.

Ved at fremhæve de komparative cases – selv om de er problematiske – forsøger Frandsen at vise, at der fandtes alternativer. At multinationale, flersprogede stater kunne fungere. At integration på tværs af sproggrænser var mulig. At 1800-tallets nationalstatsmodel ikke var den eneste tænkelige organisationsform.

I den forstand er hans projekt mindre om faktisk historie og mere om **historiografi** – om hvordan vi husker og fortæller historien, og hvad vi vælger at glemme.

Konklusion: Et fascinerende, men problematisk argument

Steen Bo Frandsens komparative argument om Holstens integrationspotentiale er intellektuelt stimulerende og udfordrer den gængse historiefortælling på vigtige punkter. Hans påvisning af, at andre tysksprogede periferiområder kunne løsriveres fra eller integreres i ikke-tyske stater, åbner for en mere nuanceret forståelse af 1800-tallets politiske muligheder.

Men argumentet bærer ikke, når det analyseres i detaljen:

- Magt-asymmetrien mellem Danmark og Frankrig var for stor
- Nationalismens timing gjorde situationen fundamentalt anderledes end i tidligere århundreder
- Det Tyske Forbund skabte strukturelle problemer uden parallel
- Det gottorpske problem viser, at konflikterne var dybere end blot nationale
- De komparative cases understøtter paradoksalt nok den modsatte konklusion

Alligevel rummer Frandsens tilgang en vigtig indsigt: At historieskrivningen har været for determineret af nationalstatens sejr. Ved at forestille sig alternative udviklingsforløb – selv urealistiske – kan vi få øje på de historiske aktørers faktiske valg og muligheder. Vi kan se, at det der skete, ikke nødvendigvis **måtte** ske.

I sidste ende må vi formentlig konkludere, at Frandsens komparative argument er **for svagt** til at bære hans hovedtese. Holsten kunne næppe realistisk være blevet integreret i Danmark i længden. Men hans **historiografiske** pointe står stærkere: At Holstens systematiske udsondring fra dansk historiebevidsthed har skabt et forvredet billede af helstatens periode, og at de 400 års fælles historie fortjener at blive husket og forstået på egne præmisser – ikke kun som optakt til den nationale katastrofe.

Frandsens styrke ligger ikke i at overbevise os om, at helstaten kunne have overlevet. Hans styrke ligger i at tvinge os til at stille spørgsmålet: **Hvorfor er vi så sikre på, at den ikke kunne?**

Efterord

SBF's artikel gav et nyt perspektiv, som kaldte på en nøjere analyse. Tænk, hvis vi havde undgået de slesvigske krige, hvor vi tabte så ufattelig meget. Og hvad vandt vi: En monokultur, som de seneste næsten 50 år alligevel er blevet fordømt af "eliten". Havde vi ikke været ulige

meget bedre stillet, hvis ”de fremmede” langt overvejende havde været kristne slesvig-holstenere i stedet for mellemøstlige muslimer?

Jeg er ikke i tvivl.

© Jørgen Riis Johansen

Esbjerg, februar 2026